

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ДОБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В ІСТОРИЧНІЙ РОМАНІСТИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сагайдак Т.О., асистент

Запорізький національний університет

Статтю присвячено проблемі художнього осмислення ролі Визвольної війни українського народу середини XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького та його соратників в одному з найпродуктивніших і найпопулярніших літературних жанрів – історичному романі. У розглянутих творах М. Голубця «Жовті Води», Ю. Косача «Рубікон Хмельницького», «День гніву», Н. Рибак «Переяславська рада», доведено значущість «Бога-Богдана» як військового, політичного, державного діяча.

Ключові слова: Хмельниччина, козацтво, жанр, історичний роман, художня інтерпретація, реалії, вимисел.

Сагайдак Т.А. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ВРЕМЁН ХМЕЛЬНИЧЧИНЫ В ИСТОРИЧЕСКОЙ РОМАНИСТИКЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена проблеме художественного осмысления роли Освободительной войны украинского народа середины XVII ст. под предводительством Богдана Хмельницкого и его соратников в одном из самых производительных и самых популярных литературных жанров – историческом романе. В рассмотренных произведениях М. Голубца «Желтые Воды», Ю. Косача «Рубикон Хмельницкого», «День гнева», Н. Рыбака «Переяславская рада», доказана значимость «Бога-Богдана» как военного, политического, государственного деятеля.

Ключевые слова: Хмельнитчина, казачество, жанр, исторический роман, художественная интерпретация, реалии, вымысел.

Sagaidak T.A. FICTION INTERPRETATION OF BOHDAN KHMELNYTSKY TIMES ON THE PAGES OF THE HISTORICAL NOVELS OF THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is devoted to the problem of fiction interpretation the Bohdan Khmelnytsky role as a state leader in one of the most productive and popular literary genres – historical novel. The role of B. Khmelnytsky as “Bohdan-God” was declared in such novels as M. Holubets’ «Yellow Water», Yu.Kosach’s «Rubicon of Khmelnytsky» and «Day of Angry», N.Rybak’s «Soviet in Pereyaslav», which made the considerable influence into the Ukrainian literature.

Key words: Khmelnytsky times, the cossacks, genre, historical novel, fiction interpretation, realities, fiction.

До проблеми художнього осмислення доби Хмельниччини в літературі останнім часом спостерігається підвищений інтерес, оскільки Богдан Хмельницький був типовим представником запорозького козацтва, безкомпромісним ватажком, далекоглядним політиком. Цю проблему досліджували С. Пінчук [1], Л. Ромашенко [2], В. Шевченко [3] та ін.

Саме завдяки козацтву в середині XVII ст. була створена українська держава – Гетьманщина, яка продовжила державотворчу традицію українського народу в пізньому середньовіччі. Завдяки козацтву і його впливові на українську культуру протягом бездержавного й колоніального XIX ст. в ментальності українців жило прагнення до волі й свободи, а козак був уособленням українського ідеалу чоловіка-воїна. «Козацтво – це надзвичайно широкий у своїх вимірах і різноманітний у проявах світ – манливий і загадковий. Він завжди притягував до себе небайдужих і творчих людей» [4, 5]. Художня козакіана, як творчий феномен, привернула і нашу увагу.

Актуальність теми дослідження зумовлена великим інтересом до українського козацтва, художня інтерпретація якого в українській романістиці першої половини ХХ ст. залишається маловивченою. Актуальність також полягає у потребі переоцінки творів західноукраїнських та діаспорних письменників М. Голубця «Жовті Води», Ю. Косача «Рубікон Хмельницького», «День гніву» про козацтво, які через ідеологічні причини не аналізувалися, і дають можливість якнайповніше зрозуміти роль соціальних і духовних надбань наших пращурів, розглядати сучасне кризь призму набутків минулих часів.

Романний художній літопис доби Хмельниччини розпочатий у ХХ столітті твором М. Голубця «Жовті Води». В умовах панування комуністичної доктрини дослідники змушені були ігнорувати той факт, що романна інтерпретація Визвольної війни середини XVII ст. здійснювалася не лише на території радянської України. Саме тому, зокрема, й замовчувався роман протягом тривалого часу, який був створений 1937 р. в Західній Україні, де історична проза розвивалася до «золотого вересня», за словами І. Дзюби, «по-іншому»: «Тут на вибір тем і мотивів впливав не політичний диктат і не «соціальне замовлення», а особисті міркування та зацікавлення авторів, звичайно ж, зумовлені – більшою або меншою мірою – настроями та ідеологічними уподобаннями певних кіл суспільства, почасти й

читацькою «модю». З'ясовуючи особливості розвитку історичної прози, І. Дзюба наголосив на тому, що «у літературі Західної України переважали пошуки опертя на державницькі традиції» [цит. за 5, 180].

«Випав» з поля зору дослідників роман М. Голубця ще й тому, що написаний він людиною, громадянська і творча позиція якої була неприйнятною для радянської системи. Радянські ідеологи не могли вибачити письменникові, що він свого часу перебував у лавах Січових стрільців, що в період німецької окупації Львова очолював літературно-мистецький клуб.

Навіть у виданому в атмосфері перебудови першому томі «Української літературної енциклопедії» у статті про М. Голубця все ще наголошувалося на тому, що в деяких його історичних і мистецтвознавчих працях помітний вплив буржуазно-націоналістичних тенденцій. Через те єдиний у доробку М. Голубця історичний роман «Жовті Води» був перевиданий лише в 1997 р. – «після 60-річної перерви» [6, 1] з часу першої публікації.

Роман був створений у роки, коли Західна Україна перебувала в складі Польщі. Як відомо, польська історіографія витворила однозначно негативний образ Б. Хмельницького, який, зрозуміло, не міг бути взірцем для українського письменника-патріота. Не могла зарадити М. Голубцю й орієнтація на тогочасну історичну науку в радянській Україні, де постать гетьмана трактувалася тенденційно, під впливом зафіксованого у «Великій Радянській Енциклопедії» (1935) твердження про те, що Б. Хмельницький – це зрадник і лютий ворог повсталого українського селянства.

«Жовті Води» М. Голубця – це хроніка подій, які відбулися протягом нетривалого, але дуже важливого в житті Б. Хмельницького періоду: від нападу Д. Чаплинського на Суботів, що датується 1647-м р., і до першої переможної битви гетьмана, яку він виграв у поляків у травні 1648-го р. Неповний рік – ось той відтинок часу, який круто змінив долю не лише Б. Хмельницького, а й усього українського народу. Йдеться, отож, про злам епохи, до якого Б. Хмельницький був безпосередньо причетний і який, з одного боку, зумовив, а з іншого засвідчив еволюцію характеру головного персонажа.

«Не маючи сили винищити козацтво з корінем, польська шляхта стиснула його кількатисячним реєстром, а самоуправу козацьку скасувавши, понаставляла їм полковників із шляхти родовитої та не так у справах лицарських, як у своєвіллі і тяжких зловживаннях досвідченої» [6, 35], – такий провідний мотив перших частин роману. Показано, що ці полковники довго знущалися безкарно над козаками, насміхалися з їхніх скарг і слізних суплік до коронного гетьмана О. Конецпольського і до польського короля.

Козаки були «такі роз'ярені, що готові кожної хвилини щось таке вистроїти, від чого ціла Річ Посполита «зжахнеться»» [6, 78]. До того ж суспільну атмосферу сповнювало передгроззя: «Дива дивні діялися, давно забуте відживало, щось нове й незвичайне народжувалося в Україні. Від села до села, від хутора до хутора неслися якісь чутки дивні, вісті тривожні. Про війну якусь велику й криваву, що то світ переверне й гори з долинами порівняє, говорили ті чутки» [6, 117].

До війни козаки готувалися: «Споважніли й реєстровики; якісь ради радили та на наказну старшину з-під лоба поглядали. Де не взялася по хуторах і по селах зброя. І шаблі, і списи, і мушкети і гаківниці» [6, 118].

Після обрання Б. Хмельницького гетьманом і проголошення ним клятви «до скончення віку стояти, з ворогом аж до перемоги прапорів наших битись» [6, 190] «славне лицарство запорізьке рушило в похід» [6, 192].

Над двома річками, Жовтими Водами прозваними, обоз зупинився. Вирішальну битву художньо змодельовано через сприйняття заарештованого пана С. Чарнецького: «Пронизливий брязк зброї, виск коней і крик людський почали зливатися в глухий гул бойової хуртовини, що мов хвилі морського прибою, то гриміла й блискавками кидала, то знов стихала й наче віддалялася» [6, 250].

Вражали зразковий лад війська і одержимість козаків: «До табору почали напливати перші ранені. Одних несли, інші йшли самотужки, окривавлені, заболочені й бліді від втрати крові й перевтоми. Та очі всіх їх були повні бойового вогню, вщерть насичені перемогою. – Слава! Слава! – гриміли хором вишикувані до вимаршу колони... У козацькому таборі змагався шум і гамір. Оклики «Слава!» злилися в якусь божевільно-радісну оргію» [6, 250-252].

Але інтерпретація письменником радості перемоги гранично стисла: «Не спав табір тієї ночі. Не спалося ні джурі молодому, ні його Ясновельможності Панові Гетьманові Богом даному. Огні в таборі, мов жертівні костри, горіли, обличчя курявою бойовою оповиті, радістю сяяли. Серця потугою перемоги п'янили» [6, 252].

Сучасний дослідник А. Корнев постатям народних ватажків доби Хмельниччини присвятив дисертацію, де уперше у вітчизняній науці відтворив «можливу реконструкцію образу мислення української спільноти XVII ст. в умовах «епічних» війн за незалежність, на основі «колективного позасвідомого» [7, 14]. Автор подає дихотомію «свої-чужі». «Свої» репрезентовані як історичні особи Б. Хмельницького і його полковників (наприклад, Іван Богун, Станіслав Морозенко, Максим Кривоніс, Данило Нечай та ін.),

а «чужі» – це гнобителі (євреї, поляки), загарбники (поляки, татари), непевні союзники (татари, росіяни) [7, 14]. Запорозька Січ і козацтво, як сила і воля, притягали до себе найбільшу кількість письменників, які колоритно й захоплююче описували замовчуваних історичних діячів, ватажків, сотників, полковників, гетьманів з особливими, унікальними звичаями й побратимством у позитивному світлі, але не в тенденційно-стереотипному.

Найнеспокійніший період в історії Європи – Визвольна війна українського народу середини XVII ст. – став реальним фактом романів Юрія Косача, племінника Лесі Українки, «Рубікон Хмельницького» (1943) та «День гніву» (1948).

В основі сюжету роману «Рубікон Хмельницького» – реальні історичні події, а саме поворот корпусу козаків із французького війська на Україну, від жовтня до кінця грудня 1646 р., якраз період біографії Б. Хмельницького, про який «так глухо в нашій історіографії й письменстві» [8, 12]. У романі «як головне й центральне вирисовується людяне: як люди ростуть у політичній боротьбі, як виконуються й діють провідні мужі відроджуваної тоді української держави (Ю.Шерех)» [цит. за 9, 24].

Більшість описаних у творі подій, пов'язаних із перебуванням корпусу Б. Хмельницького в Західній Європі, – вигадані, при написанні роману, за свідченням автора, «вирішала здебільшого інтуїція, на що дозволено письменникові історичного твору. З джерел вибрано найістотніше, все, що хоч трохи мало зв'язок з темою. В загальному допомагали мені В. Липинський з його книгою «З дій України» та І. Борщак з його дослідями Хмельниччини в недоступних усім закордонних архівах та книгозбірках» [8, 13].

Немало дослідників стверджують, що на сьогодні не виявлено достовірних відомостей, навіть згадок про участь козацького загону під командуванням майбутнього гетьмана України у боях 1646 р. під Дюнкерком (Франція). Проте існує велика ймовірність того, що Б. Хмельницький із старшинами на запрошення французького уряду міг відвідати цю країну 1645 р. і виступити на її боці проти вояків Іспанії. Саме так коментує згадані події видатний вітчизняний історик, академік І. Крип'якевич у своїй монографії про Б. Хмельницького [10, 48].

В. Сергійчук, покладаючись на деякі авторитети в історичній науці, робить висновок, що «восени 1646 року під час війни Франції з Іспанією запорожці взяли участь у бойових діях на боці Франції, зокрема у битві під Дюнкерком [11, 137]». Звичайно, з цього приводу можна сперечатися, наводити думки істориків як на користь цього факту, так і проти. «Достовірних свідчень про перебування Б. Хмельницького у Франції 1646 році немає... це творча вигадка, на яку автор, безперечно, має повне право» [12, 7] – зазначає дослідник О. Гуржій, а сам автор називає її «мандрівкою в нетрі доби» [8, 11].

Ю. Косач показав у романі себе неабияким знавцем української минушини. Ретельно вивчивши історичний матеріал про селянсько-козацькі повстання 30-х років XVII ст., політичне становище України у складі Речі Посполитої напередодні Національної революції, яку розпочав Б. Хмельницький, романіст вміло вплітає його в художні блоки твору. У цілому досить майстерно інтерпретовано окремі сюжети, пов'язані з тридцятилітньою війною 1618-1648 рр., яка стала першою загальноєвропейською. Вона, як відомо, відбувалася в умовах розкладу феодалізму й формування буржуазних відносин між країнами так званого габсбурзького блоку (іспанські та австрійські Габсбурги, католицькі князі Німеччини, котрих підтримували панство й Річ Посполита) та антигабсбурзькою коаліцією (німецькі протестантські князі, Франція, Швеція, Данія, яких підтримували Голландія, Англія і Росія). Основною причиною такого протистояння стало прагнення Габсбургів до об'єднання Німеччини і встановлення свого панування в Європі.

Не відходячи від історичної правди, хронологічно й тематично основну увагу в романі Ю. Косач приділив франко-шведському періодові тридцятилітньої війни (1635-1648), коли до основних противників Габсбургів – Франції та Швеції – приєдналися Голландія, Венеція, Мантуя і Савойя. Якраз на їхньому боці воювало до 2,5 тисяч українських козаків, які 1645 р. прибули до Франції (морем із Гданська до Кале), за домовленістю між Б. Хмельницьким і французьким послом у Польщі графом де Брежі. Козацький загін становив особну військову організацію, поділену на сотні. Серед їхніх керівників найвідомішими були Сірко та Солтенко – за свідченнями історика І. Крип'якевича. Зацитуємо з історичного джерела: «Козаки брали участь в облозі Дюнкерка як самостійна частина, і коли фортецю було здобуто, взяли участь в урочистому вступі до міста. Але французьке командування порушило угоду, козаки були незадоволені і частину їх відіслали до Лотарінгії, а деякі загони перейшли до іспанського війська. Але питання про участь Богдана Хмельницького у воєнних діях і облозі Дюнкерка лишається нез'ясованим, у французьких джерелах згадується тільки полк Сірка» [10, 48].

Завершилася війна укладенням Вестфальського миру 1648 р., який поклав край намаганням австро-іспанських Габсбургів встановити своє панування на європейському континенті й перетворив Францію і Росію на могутні держави.

Художньо-історичний сюжет розкриває подію, коли 30 жовтня 1645 р. до Данціга прибув корабель з півторатисячним козацьким військом, яке очолював капітан Богдан-Зіновій Хмельницький. Були тут також сотні ротмістра Нестеренка, Вишняка-Якубовича, козаки Джеджелія, Ганджі та Шангірея.

«Найкраща піхота континенту – українська» на чолі з Б. Хмельницьким здобула чимало перемог. Через ретроспекцію Ю. Косач моделює подію 1646 р. – здобуття «ключа до влади над морями» – міста Дюнкерк і поразку іспанського війська. П'єр Шевальє презентував Б. Хмельницького «як одного з найздібніших воїнів нашого століття, який зумів поєднати фантазію Валленштейна із швидкістю у рішеннях Врангеля та з нещадністю Піколоміні» [8, 46] у цих боях.

Роман «Рубікон Хмельницького» доводить, що в українському та світовому письменстві козаки стали виразниками кращих рис національного характеру: лицарської відваги, зневаги до смерті, щирості почуттів.

Козакофільський канон історичного роману закладено у твір Ю. Косача «День гніву». Побіжно його коментували В. Агєєва [13], Л. Ромашенко [2], але детального аналізу ще не зроблено. Наголосимо, що Ю. Косач подав незвичайні, контрверсійні інтерпретації відомих подій і постатей, «кожна ланка поетичної візії, творена в найбільшому захопленні й подиві до доби, сперта на історичній правді, ... за кожним словом ... стоїть документ, всі сюжетні лінії, все, що може видаватись легендою доби, бере початок із стислого джерельного матеріалу. Герої, крім кількох синтетичних, дійсно жили й діяли» [14, 4].

У вступі «Від автора» Ю. Косач відзначав: «Книзі цій світила передусім особистість В'ячеслава Липинського, що осяяла новим світлом і палахкотінням свого великого і самотнього духа всю героїчну добу 1648-1657 так, як ніхто перед тим і після того. В іншому, почувуюсь до великої вдячності передусім Олександрові Оглоблинові, який так охоче й приязно давав свої неоціненні поради щодо висвітлення деяких історичних постатей і течій доби, досі затемнених [14, 4]». Письменник висловив подяку й іншим глибоким знавцям нашого минулого за поради й вказівки.

Ю. Косач моделює перебіг переможних для українського народу Жовтоводської та Корсунської битв, прагнення козаків перемогти нездоланні обставини.

Жовтоводська перемога – це лише початок великої визвольної війни. Королівська армія з кожною хвилиною зростала «як снігова баба, точена по пухкому снігу» [14, 87]. І ось настав «день гніву» – битва під Корсунем, що знову здобула перемогу народу. Автор показав боротьбу, яка мала національно-визвольний, релігійний та соціальний характер. Адже, лише «козацтво врятувало церкву – цю твердиню нашу» [14, 106].

У перших розділах роману письменник вкладає критичний аналіз війська в уста Б. Хмельницького: «Дві тисячі запорозьких охочих, а інші ... голота, чернь, сірома, мушкета не заладує, про гармату не скажу» [14, 52-53]. Але далі починає домінувати мотив: «Прийде час великої хуртовини. Тільки брати пізнаватимуть себе серед гніву» [14, 58].

Особливістю роману Ю. Косача є бачення його персонажами подій на Україні в європейському контексті: «Це війна націй за свою свободу, за визволення бідного, простого люду від безправ'я страшного, від наруги крелевенят, так в Англії, як і в Німеччині, як і у нас» [81, 69].

Збройні сили множаться, міцніють. «Залишивши Чигрин в боці, втім і так зайнятий козацтвом, армія Хмельницького посувалася спішними маршами на північ. Низова Україна вже була в повстанні... Ця армія росла не днями, а годинами... Запорозькі курені йшли в авангарді...» [81, 87]. Вони весь час допомагали організувати стихійну масу. Письменник акцентує досвід запорожців: «... йшла піхота запорозька ... невтомна й безжурна ... з тих, що бились і під Марієнвердером, і під Охматовом, і під Москвою, й під Дюнкерком, під Хотиним, і молодші на Масловому Ставі й під Кумейками» [14, 88].

Розгортання повстання інтерпретовано і як його бачення персонажами з польського стану: «Бог створитель призначив нас і Україну жити поруч себе. Не хочемо жити в згоді, посліпли-єсьмо, поглухли-єсьмо, а там буря зарокотала. І тепер як стрясеться день гніву ... страшний, то не втишимо його, а впадемо ницьма: се бо нація встає по свої права...» [14, 101].

Добре обізнаний із премудростями війни, Б. Хмельницький не нехтує досвідом супротивника, уміє зважити кожну ситуацію і вийти переможцем у битві під Корсунем, бо «і чернь, і шляхта, і вийти й державці, всі до гострої шаблі пана Богдана горнутьс» [14, 113].

Надалі в ідеологічних документах і в художніх творах почав утверджуватися міф Переяславської ради. Якщо в трилогії М. Старицького «Богдан Хмельницький» про потяг до Москви не йдеться, якщо роман О. Соколовського «Богун» теж не «москвоцентристський», якщо «Большая Советская Энциклопедия» в 1935 р. визначала, що «Б. Хмельницький – предатель и ... враг восставшего украинского крестьянства», бо він був представником «феодално-козацкой старшины, стремящейся уравниваться в правах с феодалами Польши», а сама Переяславська рада «способствовала закреплению колониального

владычества России над Украиной и крепостного гнета» (Большая Советская Энциклопедия. – М.: 1935. – Т. 59. – С. 816-818), то згодом ідеологічна ситуація, а за нею й художня інтерпретація змінюються.

Історіографічне трактування змінено під впливом ідеологічних нарад і дискусій, постанови «Про викладання історії СРСР» (1934) і закріплено в статтях і книгах історика М. Петровського (1939-1940) та в «Історії України» (1940).

На нове трактування Визвольної війни середини XVII ст., ролі в ній Б. Хмельницького, а також Переяславської ради першим відгукнувся О. Корнійчук п'єсою «Богдан Хмельницький» (1937). Повість Я. Качури «Іван Богун» (1940), роман І. Ле «Наливайко» (1940) нав'язували думку про відвічне «тяжіння» українського народу до московитів.

Комуністична ідеологія поступово трансформувала Переяславську раду в «найбільше благо», насаджувала тезу про «віковічне прагнення» до «возз'єднання», а головне було педальоване твердження, що це був момент з'єднання в одно трьох народів, котрі вишли з однієї колиски.

Дилогія Натана Рибак «Переяславська рада» (Т. 1 – 1948 р., Т. 2 – 1953 р.) до хрущовської «відлиги» не мала жодного критичного зауваження, бо її перший із двох томів був удостоєний в 1950 р. Сталінської премії. Головна мета твору – українсько-російська дружба і підпорядковане їй зображення зовнішньополітичної і внутрішньої діяльності українського гетьмана. На противагу іншим авторам Н. Рибак уникає опису батальних картин, зосереджуючи увагу на політичних інтригах, таємній дипломатії.

Посол гетьмана С. Мужилівський запевняє думних дяків: «Народ увесь тільки на царя московського уповає, одна надія на вас – прийдете на поміч, тоді врятуєте наш край». І цар погоджується: «Втішно, звичайно, землі царства свого умножать» [15, 1, 76]. Та стримує Москву Полянський договір, бо вона б і раніше «приєднала» Україну.

У різних епізодах твору Н. Рибак, серед усіх станів українського суспільства звучить рефрен: «Під Москву!» Усі застілля гетьмана починаються одним тостом: «Вип'ємо, товариство, за народ руський, за братів наших, за царя московського». Але історичні реалії такі, як доводять М. Грушевський, Д. Дорошенко, В. Сергійчук, що «народом руським» звали тоді українців, а росіян нинішніх – московитами і військо їхнє – просто «московою».

Художня інтерпретація Н. Рибак була спрямована на утвердження мотиву, що українська еліта і нижчі шари суспільства не здатні створити свою державу, вони зневірилися перемогти поляків, а їхня єдина надія – Москва.

М. Сиротюк, аналізуючи ситуацію, коли «наче знялись із місць хати по всій Україні й пустились у мандри», зауважував, що тікають і козаки – бойова сила народу [16, 259]. Виходило так, ніби козакам була байдужа доля своєї землі, вони ніби пишаються, що вирушили на Московщину. «Підемо всі до одного, все тут спалимо, попелом вкриємо землю», – говорить козак Мартин Терновий, переможець битв під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Кон'юнктура інтерпретація дій козаків-героїв була занадто гіперболічною.

Н. Рибак «редагував» «Статейний список» царського посла В. Бутурліна, не згадав ні про таємну раду гетьмана із старшиною, ні про конфлікт із приводу присяги, коли справа висіла на волоссині, трактуючи вирішення державних питань дуже легко і спрощено.

Слід зазначити, що в центрі уваги Н. Рибак стоїть Переяславська рада 1654 р., події якої та українсько-російські взаємини письменник висвітлював кон'юнктурно, на догоду ідеологічним догмам.

Висвітлення багатовимірної історичної романістики першої половини XX ст. складалося з дослідницького проникнення у сферу певного типу світовідчуття, історіософського бачення, у канони тогочасного літературного моделювання, в особливості функціонування жанру в конкретних історичних умовах.

Аналіз духовно-світоглядної та художньо-естетичної структури творів, інтерпретації традиційних мотивів і моделювання історичних постатей доби Хмельниччини дає підстави твердити, що авторам в основному вдалося відтворити позитивні риси давньої національної еліти, а саме лицарську честь і гідність, патріотизм, служіння державі та народу, мужність, розум і освіченість, а головне – почуття відповідальності за долю свого народу й уміння брати на себе всю її повноту в складний для нього час.

Як висновок варто зазначити, що М. Голубець, Ю. Косач змогли художньо донести слово історичної правди до сучасників, а Н. Рибак через ідеологічне регламентування, цензуру й «соціальні замовлення» змушений був у своїх версіях збіднювати історичні реалії, вдаватися до однолінійності класового підходу.

Дослідження дало підстави твердити, що історичні романи про Визвольну війну середини XVII ст. мають багато спільного, а також і окремого. «Переяславська рада» Н. Рибак, створена в атмосфері

ідеологічного диктату, мала різні ступені історичної достовірності, художнього історизму, домислу й вимислу. Дуже помітно впливали «соціальні замовлення», кон'юнктурне впровадження ідеології особливої (месійної) ролі Росії стосовно України, применшення пасіонарної доби, названої Хмельниччиною, коли українці усвідомили в собі прагнення до відновлення української державності, а не до підданства Москві. Західноукраїнські й діаспорні письменники М. Голубець, Ю. Косач, маючи можливість і намагаючись із художньою об'єктивністю реконструювати козацьку добу, змодельовати постаті замовчуваних провідників козацьких повстань, полковників, сотників, у романах «Жовті Води», «Рубікон Хмельницького», «День гніву» художньо довели, що Україна переживала важкий час воєнних конфліктів, але втратила шанс самореалізуватися, вибороти таке право у важких змаганнях з агресивними сусідами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пінчук С. П. Розвиток жанру – еволюція образу (Богдан Хмельницький в українській історико-літературній прозі) / Степан Пінчук // Проблеми. Жанри. Майстерність : літ.-крит. статті / [склад. А. Я. Янченко]. – Вип. 6. – К., 1983. – С. 117–140.
2. Ромащенко Л. І. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози : Основні напрями художнього руху : монографія / Людмила Ромащенко. – Черкаси : Черкаський державний університет імені Богдана Хмельницького, 2003. – 388 с.
3. Шевченко В. Ф. Художня література українська про козацтво / В. Ф. Шевченко // Українське козацтво : Мала енциклопедія. – Київ; Запоріжжя, 2002. – С. 520–527.
4. Українське козацтво : Мала енциклопедія / [редакційна колегія: Ф. Г. Турченко, С. Р. Лях та ін.]. – Київ : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. – 568 с.
5. Історія української літератури ХХ століття : у 2-х кн. Кн. 1 : Перша половина ХХ ст. / [за ред. В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1998. – 464 с.
6. Голубець М. Жовті води : [історичний роман] / М. Голубець. – Львів : Червона калина, 1997. – 252 с.
7. Корнев А. Ю. Постаті народних ватажків доби Хмельниччини у семіотичному просторі української пісенної епіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / А. Ю. Корнев. – Харків, 2005. – 20 с.
8. Косач Ю. М. Рубікон Хмельницького : [роман] / Ю. Косач. – К. : Україна, 2001. – 255 с.
9. Агеева В. П. Юрій Косач / Віра Агеева // Слово і час. – 1995. – № 1. – С. 21–26.
10. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
11. Сергійчук В. І. Іменем Війська Запорозького : Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII століття / В. І. Сергійчук. – К. : Україна, 1991. – 251, [5] с.
12. Гуржій О. І. Про Юрія Косача та його роман / О. І. Гуржій // Рубікон Хмельницького : [роман] / Ю. М. Косач. – К., 2001. – С. 5–10.
13. Проза про життя інших : Юрій Косач : тексти, інтерпретації, коментарі / [упоряд. Віра Агеева]. – К. : Факт, 2003. – 352 с. – (Літературний проект «Текст + контекст». Знакові літературні доробки та навколо них).
14. Косач Ю. М. День гніву / Ю. Косач. – Регенсбург : Українське слово, 1948. – 135 с.
15. Рибак Н. С. Переяславська рада : [роман] : у 2-х т. / Натан Рибак. – К. : Дніпро, 1979.
 - а. Т. 1. – 1979. – 671 с.
 - б. Т. 2. – 1979. – 693 с.
16. Сиротюк М. Й. Українська історична проза за 40 років / Микола Сиротюк. – К. : Радянський письменник, 1958. – 335 с.